

**Боривоје Милошевић, *Сабља, перо и крст. Српско свештенство у Босни и Херцеговини (1878–1914)*,
Нови Сад: ИК Прометеј, 2022, стр. 469**

Боривоје Милошевић је професор Националне историје XIX вијека на Филозофском факултету Универзитета у Бањој Луци. У својим бројним научним радовима фокусирао се на историју православног свештенства и Српске православне цркве, као и на историју школства и вјерске прилике у Босни и Херцеговини за вријеме аустроугарске управе. *Сабља, перо и крст. Српско свештенство у Босни и Херцеговини (1878–1914)* његово је најновије дјело и представља резултат вишегодишњих истраживања у архивима и библиотекама како Републике Српске тако и Републике Србије, као и рада на подручју историје Српске православне цркве у Босни и Херцеговини, које је у српској историографији парцијално обрађено.

Историја православног свештенства изразито је комплексна тема, међутим, аутор својим читљивим и концизним стилем излагања, уз хронолошке одреднице и биографске податке, чини ово дјело прихватљивим широј читалачкој публици. Утолико је занимљиво и значајно јер има велики број ријетких фотографија. Дјело *Сабља, перо и крст. Српско свештенство у Босни и Херцеговини (1878–1914)* подијељено је на: предговор, увод, главни дио који се састоји из десет поглавља, закључак, библиографију и кратку биографију аутора. Дјело обилује илустрацијама које прате хронолошке оквире самог дјела, од Берлинског конгреса до избијања Првог свјетског рата.

У *Уводном дијелу* (стр. 11–18) аутор указује на значај вјерског питања, на борбу за црквено-школску аутономију, наводи значајна имена историчара који су се бавили овом темом и радили на прикупљању грађе и, на крају, даје осврт на црквену периодику и значај црквених часописа.

У првом поглављу, *Регулисање статуса православне цркве у Босни и Херцеговини* (стр. 23–54), а у оквиру мањих подналова, аутор говори о континуитету положаја православног становништва и његовој борби са минимализацијом српског фактора. Уз то наводи тежњу окупатора да црквену власт потчини својој контроли чинећи разне уступке, али и посредством дипломатије у виду Конвенције о положају православног становништва. Аутор истиче велики значај свештенства у борби за национално ослобођење и очување српског идентитета, који се испољио и у Херцеговачком устанку. Ово поглавље значајно је јер даје реалну слику положаја свештенства и његове борбе за опстанак.

Школовање српских свештеника током аустроугарске управе (стр. 69–89) је друго поглавље овог дјела, у којем је нагласак стављен на просвјетне прилике у вријеме аустроугарске окупације. Током периода окупације српско свештенство је имало низак ниво културе и образовања, а оснивање богословије било је кључно за образовање. У једном од поднаслова аутор говори о заслугама и значају Васе Пелагића на црквено-школском плану. Захваљујући напорима митрополита, окупационе власти су осамдесетих година XIX вијека дозволиле оснивање богословије у Рељеву код Сарајева. Из ауторовог излагања у овом поглављу видљиво је настојање окупационих власти да из наставног плана и програма, па чак и самог имена школе, неутралише српски фактор.

Аутор се у трећем поглављу, *Свештенство у борби Срба за црквено-школску аутономију* (стр. 97–141), бави проблемима са којима су се сусреле црквене општине у односу са аустроугарским властима. Нова власт је настојала да забрани испољавање било којег вида српске националне свијести, као и употребу ћирилице. Детаљно је описан процес борбе истакнутих Срба, попут Глигорија Јефтановића и Владимира Шоле, кроз меморандуме упућене властима због кршења аутономних права Срба. Услјед покушаја аустроугарских власти да сузбију отпор српског становништва дошло је до неопходности формирања покрета за црквено-школску аутономију. Аутор наводи како се у Босни и Херцеговини просвјета нашла на жестоком удару и ревизији окупационих власти, које су намјеравале да разбију њихово јединство, а црквена питања ставе под своју контролу. Важан догађај овог периода био је подјела Дабробосанске митрополије и оснивање Бањалучко-бихаћке епархије. На одређеним мјестима аутор наводи догађаје на основу којих се јасно види циљ аустроугарских власти да приволе на своју страну одређене свештенике и митрополите као инструменте своје власти, како би постепено умањивали значај и рад цркве. Уз то, аутор наводи примјер сарадње Срба и муслимана који су незадовољни окупацијом и који имају за циљ да очувају аутономију, а све то испреплетено са аграрним питањем.

Аутор је читаоцима предочио најважније сегменте из културног и просвјетног живота српског становништва. У богатом и опсежном четвртном и петом поглављу, под називима *Српско свештенство и просвјета у Босни и Херцеговини* (стр. 157–206) и *Православно становништво у научном, културном и привредном животу Босне и Херцеговине* (стр. 223–261), аутор осликава стање просвјете и културе на маргинама окупационе политике. Српско свештенство је у овом периоду повело својеврсни крсташки рат против окупатора за очување идентитета, културе, традиције и вјере. Да нема борбе за ослобођење и очување идентитета без јасне и чврсте просвјетне подлоге говоре и подаци које аутор наводи на пољу оснивања алфабетских курсева за описмењавање и просвјетних друштава, у првом реду друштва “Просвјета”. Православно свештенство поставило је темеље за научни живот, те у ту сврху аутор биљежи податке у вези са почетком рада на етнографском и археолошком пољу истраживања, истичући значајне научнике. У овом поглављу аутор набраја низ

истакнутих свештених лица која су се истакла у литерарном и научном раду. Уз то, велики је значај црквена штампе и часописа свештеника и вјерника, попут “Дабро-босанског источника”, “Источника” и “Српског свештеника”. Аутор у овом поглављу наводи неопходност оснивања библиотека и читаоница, коју је увидио свештеник Марко Поповић. Вриједи напоменути и то да су аустроугарске власти иза свих ових активности увидјеле политичке намјере и настојале да ревидирају културна и научна поља рада. Посебну занимљивост открива пето поглавље, које у једном одјељку говори о неопходности оснивања земљорадничких задруга и залагању свештеника да се оснује велики број задруга како би се усавршио начин обраде земље и унаприједила привреда.

Занимљиве информације аутор биљежи у шестом поглављу, *Приватни живот православног свештенства* (стр. 282–313), из којег сазнајемо како је текао свакодневни живот православног свештеника. Аутор истиче да је положај свештеника био јако поштован и да су потицали углавном из угледних породица. Поглавље садржи попис значајних свештеничких породица, уз навођење њихових заслуга за српски народ. У једном од подналова аутор пише о злоупотребама и недисциплини која је карактерисала један дио свештеника. Занимљив податак јесте тај да је велики број свештеника имао проблем са алкохолом и пијанчењем, те су у те сврхе била организована и савјетовалишта за помоћ. Из овог поглавља можемо сазнати нешто више о оснивању свештеничких удружења, која су имала за циљ да чувају и шире православну вјеру, а да сузбију штетне обичаје и празновјерја.

Седмо поглавље, *Материјални положај приватног свештенства* (стр. 329–349), открива нам податке о финансијској ситуацији унутар самих свештеничких положаја. Тешка материјална ситуација и низак ниво културе и образовања већине српских свештеника омогућили су аустроугарској власти да путем новчаних субвенција свештеницима и цркви олакша себи пут контроле над црквеним животом. Аутор наводи добре и лоше карактеристике субвенција. Са једне стране новчану помоћ добиле су удовице свештеника и дјеца, а са друге стране плату су примали лично свештеници а не парохије, из чега се јасно види злоупотреба субвенција од стране аустроугарских власти. Поред ових информација, Милошевић наводи и како је дошло до градње цркава широм Босне и Херцеговине, на који начин је текла организација и добијени прилози за градњу.

Посебну пажњу привлачи осмо поглавље, *Односи православне и католичке вјерске заједнице у Босни и Херцеговини* (стр. 355–383), које говори о другој врсти проблема са којим се сусрело православно свештенство, а то је католички прозелитизам и конверзија. Посвећено је борби српског становништва да не буду преведени у другу вјеру, али и томе колику је подршку имала Католичка црква од стране аустроугарских власти. Доста пажње аутор је посветио раду Саве Косановића, дабробосанског митрополита. Милошевић наводи статистичке податке о конверзији од процеса окупације до анексије, начине и узроке према којима је долазило до промјене вјере.

Задња два поглавља овог дјела, *Анексија Босне и Херцеговине и увођење уставности 1910. године* (стр. 391–419) и *Православно свештенство и Балкански ратови* (стр. 413–419), говоре о крајњим резултатима аустроугарских власти. Истиче се да је главни циљ аустроугарске окупације, анексија Босне и Херцеговине проглашена 1908. године, правдана потребом увођења уставности. Чин анексије изазвао је бурне реакције и заоштравање односа на Балкану. Убрзо после проглашења анексије донесен је и Устав 1910. године, чија је главна институција био Сабор. Милошевић наводи како су Сабор и Устав били инструменти аустроугарских власти за остваривање њихове политике. Истиче значај православног свештенства као истакнутих посланика у редовима Сабора који су покушавали својим апелацијама да укажу на круцијална питања и проблеме са којима се сусреће православно становништво. Циљ свештеника био је да допринесу развоју привреде, школства и здравства. Битно је истаћи да ово поглавље свједочи томе колико Босански сабор није имао никакве компетенције да расправља о спољнополитичким питањима и да о свему одлучује Монархија. На самом крају, у *Закључку* (стр. 423–427), аутор наглашава значај православног свештенства током XIX вијека и његову борбу крстом за вјеру, пером за школство и просвјету, али и мачем за национално ослобођење и уједињење.

Значај овог рада огледа се у научној и објективној интерпретацији веома комплексне и недовољно истражене теме у српској историографији као и у богатству изворног материјала са свим елементима научне методологије. Начин ауторовог саопштавања је конкретан, дескриптиван и обилује мноштвом информација које читаоцима омогућавају потпуну реконструкцију духа времена у којем је живјело православно становништво у периоду до почетка Првог свјетског рата. Милошевић у свом раду детаљно описује (не)прилике српског становништва на простору Босне и Херцеговине у борби за црквено-школску аутонију. Књига *Сабља, перо и крст. Српско свештенство у Босни и Херцеговини (1878–1914)* од изузетног је значаја за српску историографију јер открива нове и досад неистражене чињенице историје српске православне цркве и намијењена је свима онима који се занимају за прилике у Босни и Херцеговини за вријеме аустроугарске окупације, са посебним освртом на православно становништво. На основу свега изреченог, сигурно је да ће ова књига подстаћи будућа истраживања на ову тему и бити подсјетник за очување националне свијести.

Драгана Рисовић